

Z PROBLEMATYKI SPOŁECZNO-PEDAGOGICZNEJ

SEMINARE
2002, 18

KS. JANUSZ MIERZWA

WARTOŚCI W PROCESIE KOMUNIKOWANIA SIĘ JEDNOSTEK GLOBALNEGO SPOŁECZEŃSTWA

„Współczesny areopag” świata został zdominowany procesem globalizacji. Rzeczowy sens globalizacji można uchwycić dopiero wówczas, gdy uzna się, iż składa się na nią bardzo niejednorodny zbiór zjawisk, procesów i tendencji widocznych w życiu ekonomicznym, społecznym i politycznym¹. Historyk dziejów najnowszych, Urs Altermatt dostrzega związek globalizacji z jeszcze głębiej sięgającymi dążeniami: [...] „podczas gdy rynki podlegają globalizacji, pod pokrywką pozornie uniwersalnej kultury światowej zderzają się ze sobą coraz gwałtowniej cywilizacyjnie odmienne światy, które swym programem czynią nie integrację, lecz separację”². Procesom globalizacji sprzyja nieustanny postęp techniczny, który sprawił, że świat stał się „jedną wioską”, a jego mieszkańcy biernymi odbiorcami idei proponowanych przez środki masowego oddziaływania. Z kolei „dzisiejszy rynek idei” stał się jakimś dziwnym i gigantycznym „targowiskiem próżności”³.

¹ „Globalizacja” jest jednym z tych słów-kluczy, przy pomocy których staramy się uzyskać rozumny dostęp do sensu przemian, jakie ogarnęły ludzkość po roku 1989. „Globalizacja” ma więc znaczenie epokowe. [...]. Innym terminem, jaki pojawia się w rozważaniach nad genezą globalizacji, jest „deregulacja”. Mianem tym opatruje się cały zespół posunięć politycznych i rozstrzygnięć ustawowych, które — zwłaszcza w krajach ekonomicznie rozwiniętych — miały na celu usunięcie nadmiaru różnego rodzaju ograniczeń, krępujących swobodę stosunków gospodarczych. Dla przyspieszenia globalizacji szczególne znaczenie miała deregulacja rynków kapitałowych. Por. Cz. Porębski, *O globalizacji*, „Znak” 1998, nr 2.

² U. Altermatt, *Das Fanal von Sarajevo*, Zürich 1996, s. 161. Polski przekład: *idem, Sarajewo przestrzega*, tłum. G. Sowiński, Kraków 1997.

³ Por. F. Kampka, *Kościół w społeczeństwie pluralistycznym* [w:] RNS TN KUL, z. 1, t. XXV, Lublin 1997, s. 161.

Polska — jako społeczność życia zbiorowego podlegająca przeobrażeniom — stała się w ostatnim dwudziestoleciu areną świata. Na stolicę Piotrową został wybrany Polak, kardynał Karol Wojtyła (16.10.1978 r.). W inauguracyjnym przemówieniu apelował do całego świata o otwarcie dla Chrystusa wszelkich granic i zniesienie wszystkich barier dzielących ludzkość⁴. Jego historyczna wizyta w Ojczyźnie w 1979 r. zrodziła ruch odnowy społecznej „Solidarność”, który upomniał się o wartości dotychczas zakłamywane, jak wolność, demokracja, prawa człowieka, godność osoby ludzkiej i religię. Niemal cały naród zintegrował się wokół tych wartości. Na podłożu kryzysu ekonomicznego w osiemdziesiątych latach rozpoczął się proces przemian społeczno-politycznych, zahamowany jednak przez stan wojenny⁵. Lata dziewięćdziesiąte przyniosły przełom polityczny nie tylko dla Polski, ale dzięki niej również innym krajom bloku sowieckiego. Rozpoczął się proces głębokich przemian.

Proces przemian, który wymusza szybkie zmiany społeczne, pociąga za sobą przekształcenia w sferze świadomości i w sferze moralnych zachowań. Przemiany dotknęły każdą dziedzinę życia, także dziedzinę wartości religijno-moralnych. W takiej sytuacji — zdaniem J. Mariańskiego i W. Zdaniewicza — „ważne są pytania o nowe wartości i kryteria wartościowania, o mające moc wiążącą normy i orientacje na wartości, umożliwiające ludzkie, tzn. sensowne i godne życie, a także skuteczny przekaz wiary”⁶. Olbrzymie przedsięwzięcie badawcze w dziedzinie moralności, polityki, religii, pracy, jednostki i społeczeństwa podjęto w latach siedemdziesiątych XX w., w ramach European Value System Study Groups Amsterdam. Badaniami tego centrum w drugim etapie została objęta również Polska⁷.

Polska literatura przedmiotu obfituje w szereg publikacji z zakresu badań nad wartościami młodego pokolenia przeprowadzonymi przez środowiska naukowe KUL-u i ATK w oparciu o narzędzie badawcze przygotowane przez zespół w składzie: ks. ks. W. Piwowski, J. Mariański, W. Zdaniewicz, K. Ryczan i A. Tomkie-

⁴ „Nie lękajcie się [Chrystusa]. Otwórzcie dla Niego drzwi! Otwórzcie dla Niego granice państw, systemów społecznych, ekonomicznych i politycznych. Nie lękajcie się!” Jan Paweł II papież [w:] *Papież i my*, Biblioteka „Więzi”, t. 46. Warszawa 1981, s. 31.

⁵ Por. K. Ryczan, *Wartości katolików a typ środowiska miejskiego*, Lublin 1992, s. 7.

⁶ J. Mariański, W. Zdaniewicz, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 7.

⁷ Szczegółowy opis ukazujący współczesne kierunki i stan badań nad wartościami w świecie zawiera rozprawa habilitacyjna K. Ryczana, *Wartości katolików a typ środowiska miejskiego*, Lublin 1992, s. 9–17.

wicz⁸. Ogólnopolskie badania nad wartościami religijnymi i moralnymi młodzieży zostały zrealizowane w 1991 r. przez zespół J. Mariańskiego i W. Zdaniewicza⁹. Uzyskane w tych badaniach wyniki nie mogą być w całej pełni porównywane z badaniami wspomnianego centrum badawczego w Amsterdamie, gdyż opracowane narzędzie badawcze nie odpowiadało polskim realiom i zostało świadomie zmienione przez zespół polskich specjalistów¹⁰.

⁸ Por. C. Matuszewicz, *Świadomość wartości moralnych (z badań nad młodzieżą szkół średnich)*, „Psychologia Wychowawcza” 15(1972), nr 1, s. 11–25; A. Święcicki, *Religijność młodzieży w Polsce*, „Znak” 24(1972), nr 4, s. 468–480; *Religijność młodzieży szkół średnich. Badania zrealizowane w KUL-u. Biuletyn socjologii religii*, red. W. Piwowarski, CTh 45(1975), fasc. I, s. 151–156; H. Świda, *Wartości a młodzież*, Warszawa 1979; K. Mazur, *Katecheza w świadomości młodzieży licealnej na przykładzie parafii MB Saletyńskiej w Rzeszowie*, Lublin 1983 (mps B KUL); J. Mariański, *Sens życia w świadomości młodzieży szkół średnich*, „Seminare” 1986, nr 8, s. 99–140; M. Gęgotek, *Podstawowe wartości w świadomości młodzieży polskiej w świetle stanu badań socjologicznych w Polsce*, Lublin 1986 (mps B KUL); K. Abramczyk, *Kształtowanie się poczucia sensu życia w zależności od intensywności postawy religijnej u katechizowanej młodzieży (analiza problemu na podstawie badań wśród katechizowanej młodzieży szkół średnich Rybnika)*, Lublin 1986 (mps B KUL); S. Kaczor, *Z badań nad poglądami i postawami młodzieży szkół zawodowych w latach 1982–87*, „Pedagogika Pracy” 1987, nr 13, s. 55–77; J. Mariański, *Religijność współczesnej młodzieży polskiej*, CTh 58(1988), fasc. III, s. 5–31; T. Kruk, *Wartości religijno-moralne młodzieży. Studium socjologiczne na przykładzie lubelskich grup Odnowy w Duchu Świętym*, Lublin 1988 (mps B KUL); B. Stefańska, *Akceptacja wartości społeczno-moralnych u młodzieży należącej do grup religijnych i niereligijnych*, Lublin 1989 (mps B KUL); M. Burkiewicz, *Systemy wartości młodzieży szkół zawodowych w świetle badań*, „Pedagogika Pracy” 1990, nr 17, s. 13–21; W. Piwowarski, *Młodzież a wartości podstawowe [w:] Religia w dobie przetomu w Polsce*, red. L. Adamczuk, Warszawa 1991, s. 106–134; J. Mariański, *Kondycja religijna i moralna Polaków*, Kraków 1991; J. Mariański, W. Zdaniewicz, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991; B. Pawłucka, *Akceptacja wartości moralnych w wybranych grupach młodzieży*, Lublin 1991 (mps B KUL); E. Potoniec, *Wartości religijno-moralne młodzieży katechizowanej na przykładzie Technikum Rolniczego w Karolewie*, Lublin 1991 (mps B KUL); K. Ryczan, *Wartości katolików a typ środowiska miejskiego*, Lublin 1992; K. Święs, *Wartości religijno-moralne młodzieży na przykładzie wybranych szkół średnich*, Lublin 1994 (mps B KUL); M. Czerniawska, *Inteligencja a system wartości. (Studium psychologiczne)*, Białystok 1995; J. Ostrowski, *Typ szkoły a wartości religijno-moralne młodzieży kieleckiej. Studium socjologiczne*, Lublin 1996 (mps B KUL); T. Śmiech, *Akceptacja wartości religijno-moralnych w środowisku szkolnym. Studium katechetyczne na przykładzie młodzieży IV LO i ZS Przemysłu Spożywczego w Kielcach*, Lublin 1997 (mps B KUL).

⁹ J. Mariański, W. Zdaniewicz, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 76.

¹⁰ Por. K. Ryczan, *Wartości...*, *op. cit.*, s. 18.

Zdefiniowanie terminu „wartość” nasuwa wiele problemów. Niektóre dziedziny nauki, jak filozofia¹¹, teologia¹² czy psychologia¹³ próbowały wypracować własne pojęcie wartości. Daremny okazał się jednak trud ujednolicenia definicji wartości, nawet w obrębie jednej gałęzi wiedzy. W drugiej połowie XX w. R. Lautman podjął próbę ujednolicenia definicji, analizując prawie cztery tysiące opracowań zawierających to pojęcie. W oparciu o zgromadzony materiał wyszczególnił 178 różnych określeń¹⁴.

Na polu socjologii spotykamy prawdziwą „dżunglę” w zdefiniowaniu wartości. „Socjologowie przez wartość rozumieją: raz to, czego osoba chce, żąda, pragnie, z czego jest zadowolona, co preferuje, o czym myśli jako godnym požądania, godnym preferowania, nagradzania, zobowiązania; drugi raz wartością jest to, co wspólnota nakazuje, sankcjonuje lub narzuca”¹⁵. Przyczynę braku zgodności w definiowaniu pojęcia „wartość” należy upatrywać między innymi w odmiennych założeniach filozoficznych różnych badaczy tematu.

Takie podejście do wartości sprawia, że pod to pojęcie podkładane są różne treści i znaczenia. Wartościami mogą więc być fakty, zwyczaje, obrzędy, przekonania, reguły zachowań, normy prawne i wychowawcze oraz to wszystko, co może być przedmiotem potencjalnych działań ludzkich¹⁶. Fakty te, skupiając na

¹¹ Słownik etyczny ujmuje wartość jako „wszystko, co cenne, godne pożądania lub wyboru, co stanowi ostateczny cel ludzkich dążeń”. *Słowniki etyczny*, red. S. Jedynak, Lublin 1990, s. 258. Wśród twórców „filozofii wartości”, S. Kowalczyk wylicza takich filozofów jak: H. Rickert, W. Windelband, R. Polin, R. Le Senne i L. Lavelle, a wśród polskich: R. Ingarden, W. Tatarkiewicz, T. Czeżowski, P. Siwek, M. Gołaszewska, W. Stróżewski. Por. S. Kowalczyk, *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego*, Warszawa 1979, s. 143.

¹² Pojęcie „wartość” próbuje zdefiniować na płaszczyźnie teologicznej T. Ślipko. Według niego wartość to: „odpowiadające podstawowym duchowym uzdolnieniom człowieka (rozum, wola) wycucie piękna, idealne wzorce, doskonałości przedmiotów, które to wzorce odtworzone w rzeczach przyrody, dziełach lub działaniach człowieka wyrażają im właściwą wartościowość, dzięki czemu przedstawiają się człowiekowi jako lepsze od innych, są przezeń cenione i wyzwają w nim swoiste przeżycia i dążenia”. T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 1974, s. 126.

¹³ Polski kodeks etyczny psychologa proponuje zapis mówiący, że „naczelną wartością dla psychologa jest dobro drugiego człowieka”. *Kodeks Etyczno-Zawodowy Psychologa*, Warszawa 1992, s. 1. W szerszym ujęciu wartość jest właściwością rzeczy, czyli czymś, co czyni ją wartościowym, cennym, znaczącym, ważnym, godnym, sensownym; bądź coś, co posiada własność bycia wartością. Por. J. Basistowa, *Niektóre sposoby wykorzystania terminu „wartość” w polskiej psychologii współczesnej*, „Przegląd Psychologiczny” 1987, nr 1, s. 205.

¹⁴ Por. R. Lautman, *Wert und Norm. Begriffsanalysen für die Sociologie*, Köln – Oplanden 1969, s. 19–98; za: K. Ryczan, *Wartości...*, *op. cit.*, s. 19.

¹⁵ Por. K. Ryczan, *Wartości...*, *op. cit.*, s. 19.

¹⁶ Por. G. Kloska, *Pojęcia, teorie i badania wartości w naukach społecznych*, Warszawa 1982, s. 72n.

sobie pragnienia i dążenia jednostki, stają się obiektem pożądanego lub motywem pragnienia człowieka¹⁷.

Na uwagę zasługują analizy R. M. Williamsa, który sprowadza wartość do standardu stanowiącego kryterium oceny zjawisk¹⁸. Nadając takie znaczenie terminowi „wartość”, zakłada się, że jeśli jakaś idea jest dla człowieka ważna, wówczas pragnie on, by realizowała się w otaczającej rzeczywistości. Ujęcie wartości w kategoriach standardu przyjmuje się również na polskim gruncie¹⁹. Za takim sposobem definiowania wartości opowiada się m.in. W. Piwowarski. Nie przytacza on własnej definicji wartości, lecz cytuje G. Heppa, który twierdzi, że „wartości są to zinternalizowane standardy zachowań, dziedziczone przez osoby w procesie socjalizacji, w kulturowym kontekście określonego społeczeństwa”²⁰.

Wartości nadają sens, identyfikację, motywację i legitymizację zarówno jednostkom, jak i społeczeństwom do podejmowania decyzji i działania. Z jednej strony wartości nadają sens jednostkom i społeczeństwom, a z drugiej strony każde społeczeństwo potrzebuje zarówno sensu, jak też motywacji do podejmowania decyzji. Zależność ta prowadzi do wyszczególnienia dwóch systemów wartości: wartości osobowych i wartości społecznych²¹. Wśród wartości osobowych należy dokonać rozróżnienia, gdyż nie wszystkie mają takie same znaczenie dla jednostki. Jedne decydują o orientacji życiowej (wartości ostateczne), a inne o funkcjonowaniu jednostki w społeczeństwie (wartości codzienne). Wartości osobowe, gdy nabiorą uznania i znaczenia na szerszej płaszczyźnie, są określane mianem wartości społecznych. Z kolei wartości społeczne akceptowane i podzielane przez większość społeczeństwa są traktowane jako wartości podstawowe²².

Wartości zapewniają komunikowanie się jednostek w społeczeństwie i stanowią ważny przedmiot zainteresowania wielu myślicieli — od Sokratesa i Platona po M. Schelera i N. Hartmana²³. W Polsce wartościami zajmowali się m.in. R. In-

¹⁷ Por. J. Mariański, *W poszukiwaniu sensu życia. Szkice socjologiczno-pastoralne*, Lublin 1990, s. 167.

¹⁸ R. M. Williams, *The Concept of Values* [w:] *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ed. D. L. Sills, New York 1968, s. 283–287; za: K. Ryczan, *Wartości...*, *op. cit.*, s. 78; por. M. Misztal, *Problematyka wartości w socjologii*, Warszawa 1980, s. 20–33.

¹⁹ Por. C. Matusiewicz, *Psychologia wartości*, Warszawa 1975, s. 5–6; A. Śpiewak, *Wybrane problemy teorii wartości* [w:] *Człowiek i świat wartości*, red. J. Lipiec, Kraków 1982, s. 20.

²⁰ G. Hepp, *Zerfall der politischen Kulturwertvorstellungen im Wandel*, Mönchengladbach 1984, s. 3; za: K. Ryczan, *Wartości...*, *op. cit.*, s. 24; por. W. Piwowarski, *Wartości religijno-moralne młodzieży polskiej* [w:] J. Mariański, W. Zdaniewicz, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 223–227.

²¹ *Ibidem*, s. 26; por. W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Lublin 1996, s. 242n.

²² *Ibidem*, s. 26n.; por. W. Piwowarski, *Religia w dobie przelomu w Polsce*, red. L. Adamczuk, Warszawa 1991, s. 106n.

²³ Por. K. Ryczan, *Wychowanie ku wartościom*, „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 49(1998), nr 7–8, s. 40–46.

garden, T. Kotarbiński, M. Ossowska, W. Stróżewski, W. Tatarkiewicz, J. Mariański i W. Piwowarski ze swoją szkołą lubelską. Wartość jako jedna z podstawowych kategorii filozoficznych stanowi istotną dziedzinę zainteresowania etyki, estetyki, antropologii, religii, teologii, psychologii, socjologii, etnologii, teorii kultury, prawa i aksjologii²⁴.

Współczesny świat żyje w ciągłym niepokoju. Nieustannie obraca się pośród konfliktów, lęków i wojen.²⁵ Po ataku na World Trade Center rozpoczęto długą, globalną wojnę. Przeciwnikiem nie jest już jakieś państwo, ale „terroryści islamscy”, którym przypisano atak na Nowy Jork i Stany Zjednoczone z 11 września 2001 roku. Media przedstawiają tych ludzi jako fanatyków religijnych, kreując przy tym ich wrogość wobec chrześcijaństwa²⁶. Pilnym zadaniem dla współczesnych chrześcijan jest zatem budowa nowej cywilizacji opartej na tradycyjnych wartościach akceptowanych i podzielanych przez większość „globalnego” społeczeństwa. To zadanie jest zarazem wielkim życzeniem naszego Rodaka, Ojca Świętego Jana Pawła II²⁷.

Valeurs dans le processus de communication des individus de la société globale

„L'aréopage contemporain” du monde a été dominé par le processus de globalisation. Ce processus force des prompts changements sociaux et il entraîne aussi avec lui des transformations dans la sphère de la conscience et des comportements moraux. Dans cette situation, à l'avis de J. Marianski et de W. Zdaniewicz, „des questions sur les valeurs nouvelles et sur les critères de mise en valeur, sur les normes qui ont la puissance légitime, les orientations vers les valeurs, sont très importantes. Ces valeurs donnent la possibilité d'une vie humaine, c'est-à-dire d'une vie qui a un sens et qui est honorable, mais les valeurs assurent aussi une efficace transmission de la foi”.

Les valeurs donnent aussi bien aux individus comme aux sociétés : sens, identification, motivation et légitimation pour prendre des décisions et des actions. Les valeurs donnent, d'une part, un sens aux individus et aux sociétés, d'autre part, chaque société a besoin d'un sens, mais aussi a besoin d'une motivation qui aide à prendre des décisions. Les valeurs assurent la communication des individus dans la société et elles contiennent un très important sujet d'intéressement de la part de plusieurs penseurs — à partir de Socrate et Platon jusqu'à M. Scheler et N. Hartman.

²⁴ Por. *Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna „Fogra”*. Webmaster@encyklopedia.pl.

²⁵ Por. H. Wistuba, *Być człowiekiem — jako dar i zadanie* [w:] RNS, T. XXV, z. 1 (1997), s. 180.

²⁶ Por. J. Lewicki, *Postępująca globalizacja a media*, „Droga. Tygodnik młodzieży katolickiej” 16 XII 2001, nr 45(314), s. 22–23.

²⁷ Por. Jan Paweł II, *Trzeba budować cywilizację miłości*, Watykan, audyencja generalna 15.12.1999.

Le monde contemporain vit dans une permanente inquiétude. Il se tourne sans cesse parmi les conflits, les angoisses et les guerres. Un devoir d'urgent pour les chrétiens contemporains, est la construction d'une nouvelle civilisation qui s'appuie sur les valeurs traditionnelles qui sont acceptées et partagées par la plupart de la société „globale”. Ce devoir est, en même temps, un grand désir pour notre compatriote, le pape Jean Paul II.